

Terra incognita kultūrinės idėjos dinamika dirbtinio intelekto (DI) plėtroje

SALOMĖJA JASTRUMSKYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

amorfinis@gmail.com

Terra incognita koncepto įrankis dvejopas – tai ir prognostinė vizija, kas gali nutikti su žmogaus geografinė ir topografinė patirtimi, bet taip pat ir paties dirbtinio intelekto vidinių prieštarų atvėrimas. Be to, DI sąlygiškai panašus į estetinį darinį ir estetinį veikimo būdą, estetinės sąvokos ir teorijos paaškina ir net numato DI galimybes. Giluminė estetinė DI prigimtis daro jį plastišką, prisitaikantį prie tikrovės srautų. Tuo tarpu *terra incognita* kaip kultūrinė idėja gali būti ir visos tikrovės percepcijos pokyčio modelis bei lokalaus patyrimo transformacija. Taip pat vis labiau imama kreipti dėmesį ir į komparatyvistinį dirbtinio intelekto aspektą, pirmines geografiškai ir civilizaciniu aspektu sąlygotas DI provaizdžio variacijas. *Terra incognita* kultūrinė metafora geba steigti metadiskursą, apklausiantį DI realizacijas nesaugių žmogaus lūkesčių perspektyvoje. *Terra incognita* būtent yra nesaugumo – geografinio, tarpkultūrinio, tarpcivilizacinio, pagaliau geometriškai erdvinio – archetipas ir būtent geografinis, topografinis *terra incognita* modusus yra talpiausias DI horizontas žmogaus patirtyje. Todėl DI plėtra gali neišvengiamai persiimti ir kolonializmo kaip agresyvaus aksiologinio reliatyvizmo dialektika.

Esminiai žodžiai: dirbtinis intelektas (DI), *terra incognita*, idėja, estetika, konceptualusis menas, geografija, topografija, kultūra, duomenys, komparatyvistika.

Dirbtinio intelekto plėtrą, tiksliau, jo ištakas ir prognozes semia utopijų ir distopijų okeanai. Žmogaus troškimas ir baugulys, nenugalimas numinozinis alkis visą žmonijos istoriją projektuoja į nepažinumą. Pastarojo formų variacijos galiausiai aprėpia tapatumo ir topologijos prarastis – noras išplėsti savęs patyrimą geidžia vadinamųjų *automathon* ir *terra incognita*.

Štai taip suartėja dirbtinio intelekto ir nežinomų žemių idėja – per klajojančio nepažinumo ir perversiško tapatumo baugulį. Jacques le Goff, kalbėjęs apie mums

dabar jau svetimą ir nepažiną viduramžių vaizduotę, pastebėjo, jog tuo metu netgi miškas ir naktis buvusi bauginanti ir nežinoma teritorija, kurion leistis būta itin pavojinga¹. Taigi ir sąmonė ir erdvę nuolat aptveria kitybės pavojus, vilioja jo įveika ir žadina pastarosios multiplikacija. Didėjantį pasaulį patenkina pergalingas daugybiškumas – kol kas nesą sukurta talpesnio instrumento pasaulio kiekybei gaminti už dirbtinio ir žmogiškojo intelekto schizmą.

¹ Jacques le Goff, *Viduramžių vaizduotė*. Vilnius: Alma Littera, 2003.

Svarstymai, kada ir kaip būsias sukurtas žmogaus lygio intelektas, kada ir ar jis viršys superintelektu, nūnai yra naujų knygų daigas. Sukūrus ir DI vystymui (-si) pritaikius vadinamąjį gilųjį mokymąsi (*deep learning*), jis galiausiai ims mokytis ir iš utopijų bei distopijų apie jį – taip DI logika visgi yra ydingojo rato (*circulus vitiosus*) grandine surakintas Prometėjas. Mitologemos ir giliai istoriniai-kultūriniai vaizdiniai paprastai paremia naujų konceptų sukūrimą ar naujų reiškinių atsiradimą – antai psichoanalizę (ypač vėlyvajame, analitinės psichologijos, K. G. Jungo etape) savaip legitimavo graikų mitologija ir jos maitinama dramaturgija, nūdienis transhumanizmo šuolis taipogi įsitveria graikiškosios mitologijos elipsės.

Nors DI metaforizavimas ūkanotas, gal dėl pernelyg staigaus proveržio sukeltos intelektualinės stabilgės, bet norint artikuliuoti jo implikacijas, tenka maitintis tuo pačiu kuo ir jis – idėjų istorijos ištekliais. *Terra incognita* idėjos-vaizdinio įrankis dvejopas – tai ir prognostinė vizija, kas gali nutikti su geografiniais ir topografiniais patyrimais, bet taip pat ir paties DI vidinių prieštarų atvėrimas. Vietovių patyrimo multiplikacinis nutolinimas net tik išskeldintų žmogų iš jo gyvenamo pasaulio patirties, bet taip pat atvertų tokią empirinę nomadiškumo prarają, kurios duomenų lavina neužpiltų. Iš duomenų atomų sudarytas DI tapatumas – ne tik bevietis klajoklis, ne vien deleuziškosios nomadologijos adeptas. Tai nomadiškasis siaubas, kuris išplis kartu su pasaulio patirties DI protezavimu. Vienintelė vieta veikiausiai taps bevietė patirtis. Fenomenologinė patirties apologetika kaip DI epilogas – tai ne tik

homoniminė nuogirda. DI simuliuodamas patirtį sau pačiam privers ir pačią patirtį *susisimuliuoti*. Pasinaudosiu Algio Mickūno pastaba apie ypatingą ir itin produktyvią mūsų kalbos gebą sugauti vyksmų savastinumą kaip „sampratą įvykių, turinčių savyje gyvybės principą. Toks principas kalboje išreiškiamas refleksyviomis veiksmoždzių formomis, tariamomis su *si* (*reflexiva reciproca*). Štai „žmonės susisėdo už stalo“. Čia *si* parodo, kad įvykis įvyko pats iš savęs, iš savo pajėgų [...]. Įvykiai būna susiję vienas su kitu [...], bet jie turi ir savo vidinę gamtą, kuri nėra pažeidžiama“².

DI, pasmerkdamas patirtį jį maitinti, savotiškai išjudins šios vidines ir policentrines, polivektorines galias. *Susisimuliuota* patirtis – tiek iš savęs pačios, tiek iš DI tankmės prijaukinta – dar gali įstengti palaikyti pulsuojantį ryšį su takiu ir lakiu pasauliu. Galbūt taip formuotųsi savita difuzinė estetika, kuriai tektų pakeisti kone visus buvimo pasaulyje būdus DI atokaitoje.

Taigi DI panašiausias į ypatingą estetinį darinį, taip pat į estetinį veikimo būdą – todėl jame atsispindi daug įvairių struktūrinių meno elementų, teorijų, konstruktyvų ir kt. Dar daugiau, estetiškos sąvokos ir teorijos paaikškina ir net numato DI galimybes. Giluminė estetiško DI prigimtis daro jį plastišką, prisitaikantį ir pritaikantį save prie tikrovės srautų. Atrodytų, lyg DI sektų meno raidos trajektorijomis ir absorbuotų visa, ką meno plotmė yra iškėlusī. Dar neišsprendus problemos, kiek DI yra ar bus

² Algis Mickūnas, *Estetika*. Vilnius: LLTI, 2011, p. 206.

³ Penousal Machado, Juan Romero, Gary Greenfield (eds.), *Artificial Intelligence and the Arts: Computational Creativity, Artistic Behavior, and Tools for Creatives*. Springer Nature, 2021.

kūrybingas, koks jo hipotetinės vaizduotės potencialas, akivaizdu, jog DI veikia kaip menui ir estetikai tolygus principas. Pamatiniai estetiškieji DI „simptomai“ yra ypatinai nuoroda į DI prigimtį ir jo perspektyvas. Tai apima ne tik epistemologinę plotmę, bet taip pat ir aksiologinę – menas juk yra laikomas atsietu nuo etinių imperatyvų (jei neimsime domėn XIX a. romantizmo interliudijos filosofijoje, pvz., Friedricho Wilhelmo Josepho Schellingo, Friedricho Schillerio ir kt., kuomet iš meno buvo tikimasi gėrio ir visuomenės ugdymo). Neprognozuojama ir nekontroliuojama vertybių dinamika sintetiniame intelekto yra pavojingiausias DI galios aspektas.

DI plėtojimas ir vartojimas šiuo metu primena konceptualųjį meną. Pastaroji meno raiška iš esmės reiškia atsietą struktūrą, kuri chronologiškai pirmiausia yra verbalizuojama – taip laiko ir kalbos dėka yra nubraižomas minties žemėlapis, veikiąs panašiu principu kaip DI valdantys ir kreipiantys algoritmai. Konceptualiojo meno suvokimas gana simetriškai primena įvesties ir išvesties principus, būdingus programavimui, o nominalistiniu požiūriu legitimuoja konkrečias dirbtines tikroves kaip estetinius konceptų (pa)darinius. XX a. antroje pusėje meninėje praktikoje trumpam išsižiebė vadinamasis konceptualizmo judėjimas, inspiruotas be kita ko ir poststruktūralistinių diskurso poslinkių. Šio judėjimo blyksnis apėmė vos dešimtmetį – tarp 1965 ir 1975 metų, tačiau visam laikui pakeitė mąstymo ir meno apytaką, nustatė iki tol neįsivaizduotus šių dviejų žmogaus intelekto ir kūrybiškumo plotmių santykius. Šiame konceptualizmo dešimtmetyje išsikristalizavo jo grynuolis, vadinamas

įvairiai – analitiniu, radikaliu, aštriuoju ir panašiai įvardijamu konceptualizmu, kurio veikmė apėmė meno dematerializaciją, derealizaciją, jo vizualumo redukovimą; šis konceptualizmo etapas tilpo į trumpą laiko atkarpą tarp 1968 – ir 1972 metų. Sol LeWitto viename iš svarbiausių konceptualizmo grindžiančių tekstų *Paragraphs on Conceptual Art* 1967 metais įrašo teiginį, į kurį šiuo metu galėtume žvelgti tarsi į DI atspindį: „Pati idėja, net jei ir neįgyvendinta vizualiu pavidalu, taip pat yra meno kūrinys, kaip ir bet koks baigtas produktas. [...] Nesvarbu, kokią formą meno kūrinys įgaus, jis privalo prasidėti idėja“⁴. DI prielaidos XX a., kaip pamatysime vėliau, formavosi diskurso slinkties nuo struktūralizmo į poststruktūralizmą metu, o meno konceptualizmas todėl gali būti traktuojamas kaip reiškinys sugėręs šios slinkties atmosferą ir per ją likęs susijęs su DI kildinančių procesų gijomis. Genetinis konceptualiojo meno ir DI giminingumas nebeatrodo stebinančiai fluidišką ir mutabilią algoritmų visatą valdant ir nukreipiant idėjų, provaizdžių, konceptų jėgoms. Taigi, platoniskąjį *eidos* tiek meno konceptualizmas, tiek DI savo naudai priglaudžia gana panašiais būdais.

DI sąsąuka, o gal veikiau genetinė sąsąuka su konceptualiuoju menu, tik vienu iš daugelio aspektų patvirtina sintetinio intelekto estetinę prigimtį. Galiausiai dirbtinis intelektas iškelia problemišką, žėruojančią ir dar neišspręstą heidegerišką skirtį (arba ambivalentiškumą) tarp dirbinio ir meno kūrinio. Konceptualiojo meno aspektu

4 Sol LeWitt, „Sentences on Conceptual Art. *Art in Theory 1900–1990: An Anthology of Changing Ideas*, (ed.) Ch. Harrison, P. Wood. Blackwell: Oxford UK & Cambridge USA, 1999, p. 837–839.

žvelgiant į DI, šis gali generuoti tikrovės remdamasis estetiškai įtvirtintu vaizdiniu-algoritmu. Galime pažvelgti ir taip: o gal pats konceptualusis menas išsiplėtė, išplito ir tapo tikrovių generavimo prototipu? Galbūt konceptualusis menas savyje telkė sintetinio tikrovės reflektavimo, kūrimo ir perkūrimo galimybę?

DI yra galimybių visetas – tokia potencialia sutelktimi derėtų traktuoti ir konceptualųjį meną: kaip į algoritminę pulsaciją panašiausią meno rūšį. *Terra incognita* samprata pasitelkta kaip modelis leidžiantis išryškinti netiesinį DI santykį su tikrove – jis gali kurti ir įteigti nežinomų žemių galimybę ir jos variacijas, bet taip pat, o tai kur kas grėsmingiau, į sintetinio intelekto estetinę onirinę erdvę panardinant visą esamą tikrovę transformuoti ją iki neatpažįstamumo ir net nepažinumo, – nustumti gyvenamą tikrovę į tokią ontologinę tolumą, kurioje dar niekas negyveno. Įdomu tai, kad dėl šių paskatų DI ima disponuoti ne paskiras žaidybinis ego, bet giliausios žmonijos svajonės – nepatirtų pasaulių alkis, tiksliau – *dar-ne-patirčių* ilgesys. Taip DI tampa retrospektyvios, lygiai kaip ir prospektyvios refleksijos įrankis, leidžiantis estetiškai apčiuopiamu pavidalu įvykdyti istorinius ir kontinentinius atradimus nepaliaujamai, be pertrūkio suponuojant nežinomos žemės dimensiją, nesvarbu topografinę ar konceptualią. Per DI *terra incognita* modelį praeitis ir ateitis pasirodo lygiai neapgyvendintos, o atmintis – tik algoritmų verpiamas šilkas. Nežinomos žemės vizija tampa DI konceptualiuoju menu, provokuojančiu etines pozicijas: praeitis ir ateitis tampa nesaugios ne dėl faktų ir jų interpretacijų išskydimo, bet dėl patirčiai

susvetimėjusios determinacijos ir linijinio laiko. *Terra incognita*, kaip ir daugelis kitų latentiniame būvyje slūgsančių kultūrinių konceptų, per DI išsiveržia netikėta ir galbūt destruktivia jėga. Žmonės veikia iš dalinio žinojimo pozicijos; DI tai apgręžia prieš juos. Gnoseologiniame likutyje, kuris visada yra monstriško dydžio, galima paslėpti ištisus nepažinumo, nepažintumo ir nepažįstamumo žemynus.

Skirtingos kultūros įsivaizdavo išmaniąsias mašinas dar seniai iki kol mes tapo įmanoma jas sukurti, o jų vizijos labai skiriasi priklausomai nuo religinės, filosofinės, literatūros ir kino tradicijos. Pastaruoju metu imama kreipti dėmesį į komparatyvistinį DI idėjos aspektą, pirmines geografiškai ir civilizaciniu aspektu sąlygotas DI provaizdžio variacijas. Sintetinis mąstymas yra pakeliui į gebą kurti konceptualias tikrovės versijas, kurios negalėdamos būti ontologiškai apgyvendintos, visgi gali tapti fenomenologiškai išgyventos. T. y. istoriniai konceptai – tiek dirbtinio mąstymo, tiek tikrovės anklavų – gali sudaryti netikėtas simbiozes, pastiprindami vienas kitą savo galia. DI tampa tikrovės gaminimo agregatu; šis naudodamas ir pertvarkydamas kultūrinę ir civilizacinę žmonijos patirtį, ima steigti naujas gyvenamo pasaulio parafrazes, kurių užuomazgų ir taip pilnas žmonijos patirties laukas. Žmogaus negebėjimas tilpti⁵ vienoje tikrovėje, teritorijoje,

5 „Vienintelis prigimtinis poreikis, kurį galima konsistenciškai, nenusižengiant empiriniams duomenims, priskirti visiems žmonėms, yra tam tikras žmogaus nesutūlpinimas visais savo gyvenimo momentais į bet kokias galimas aprašyti normatyvines sistemas ar institucijų reikalavimus. Joks žmogus visiškai nesutelpa į jokią tekstą, normatyvinę sistemą ar institucijų reikalavimus. [...] Iš šio pirmųkščio

netgi asmenyje yra produktyviausias DI akstinas.

Šiame straipsnyje nesiimsiu dirbtinio intelekto etinių, politinių ar ekonominių problemų gvildinimo. Svarbu būtų užsiminti apie Vakarų ir Rytų masyvų geopolitinį kontekstą – fundamentalios inovacijos kaip galios pasidalinimą tarp dviejų supervalstybių – JAV ir Kinijos, o sklandomai problematikai svarbu paminėti nebent vieną būdingą civilizacinį skirtumą – požiūrį į privačius duomenis. Beje, vėliau atkreipsiu dėmesį ir į kur kas subtilesnius geokultūrinius ir geopolitinius DI plėtros aspektus.

DI plėtra atspindi informacijos visuomenės perėjimą prie duomenų visuomenės, ir šie esminiai pokyčiai dėl civilizacinių skirtumų nėra tolygūs – privatumą ir individualizmą vertinanti Vakarų visuomenė gali būti inertiška ir net priešiška jos transponavimui į duomenų srautus, tuo tarpų Rytų visuomenės šiuo aspektu yra pralaidesnė. Tačiau net šis, vienas iš daugelių civilizacinių skirtumų, kuriuos gali išryškinti DI plėtra, nagrinėjimam klausimui esminis, nes keliama hipotezė apie geografijos ir topografinės vaizduotės nutolinimą, sukeistinimą ir savotišką užtemdymą, ir bent kol kas dar nėra nesvarbu, kuri geopolitinė jėga prie šių tikėtinų procesų prisidės labiau.

Ilgus amžius nežinomos žemės vaizdinys buvo tam tikros intelektualinės ir vaizduotės įtampos šaltinis, graso ir pažado išteklius save lokaliai apsibrėžusiai visuomenei. *Terra incognita* tai senovinis terminas, nau-

dotas kartografijoje, apibūdinant regionus, kurie nebuvo dokumentuoti. Manoma, kad terminas pirmą kartą atsiranda Klaudijaus Ptolemėjo veikale *Cosmographia* 150 m. XV a. *terra incognita* terminas grįžta Europą apimant renesansinei geografinių atradimų karštinei, o Ptolemėjo darbai 1409 m. išverčiami į lotynų kalbą ir suteikia esminį postūmį kartografijai ir geografinei vaizduotei. 1482 m. *Cosmographia* leidime *terra incognita* jau žymi Indijos vandenyno pietinį pakraštį ir reprezentuoja seniai gyvavusią idėją apie antipodines teritorijas.

Beje, dažniausiai kalbame apie Vakarų *terra incognita* vaizdinį, bet vertėtų tirti ir kitų pasaulio civilizacijų santykį su topografiniu neatrastumu, nežinomumu, „tuščia žeme“ ir t. t. Tačiau, nepaisant svarstymų ar istorinių liudijimų, kas iš tiesų, Rytai ar Vakarai pirmavo pasaulinio žemėlapių detalumo paieškose, nežinomos žemės spraga įsibuvime pasaulyje visada suponavo topografinę alternatyvą. Nors, sakykime, senovės Kinijos civilizacija dar nebuvo suinteresuota pasauline galios ekspansija ir nežinomi kraštai bei jų atradimas veikiau tebuvo dalis jai būdingos pasaulio takumą akcentuojančios pasaulėžiūros, Vakarų civilizacijai nežinomos žemės ilgainiui įskėlė karščiuojantį galios deliriumą. Pvz., 405–1433 m. Kinijos imperatorius Yung-Io siuntė kelias prekybos ir karo laivų ekspedicijas į Indijos vandenyną. Nors laivų įranga buvo tikrai tobula, ekspedicijos buvo nutrauktos, nes susidomėjimas ryšiais su pasauliu vis seko. Kinija siekė išlaikyti savo vidinę pusiausvyrą, o Europa troško aprėpti visą pasaulį⁶.

nesutalpimo [...] galbūt kiltų ir išvada, kad žmonės nesutilps ir į jokią transcendencijos doktriną. Vytautas Kavolis, *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 75.

6 Benevolo, Leonardo. *Europos miesto istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 115.

Tačiau DI perspektyvoje *terra incognita* tikėtina kaip atvirakščias procesas, reiškiantis veikiau atsitraukimą ir keistą pasaulio išgijimą nuo geografinio perregimumo. DI geba perkurti duomenų masyvus remiantis nepastebimiausiomis, subtiliausiomis sąsajomis, kurios žmogaus protui atrodo tik kaip atsitiktinumai, gali sukurti neskaidrią atsitiktinumo amnezijos estetiką, apgaubiančią duomenynus, net jei jie yra salos ar kontinentai. Net tebegyvuojant dichotomijai tarp virtualios ir realios patirties, šios sąveikos, smelksis viena į kitą ir jų suvokimą darys klampų ir tąsų. Patirties fluidiškumas tvyrantis lyg rūkas virš slėnio skiriančio / jungiančio dvi tikroves, vis labiau linktų į tai, ką Thomas Crowtheris ir Clare Mac Cumhaill sudarytoje knygoje *Perceptual Ephemera*⁷ apibrėžia kaip efemeriškujų reiškinių estetiką. Nuostabu, tačiau šioji efemeriško estetiką gali tapti labai pranašiška, nes tarp virtualios ir realios tikrovės įsiterpia ypatingas jų sąjungininkas – neprognozuojamai kūrybingas DI. Nors DI kūrybingumo ribas norėtume užkirsti neva ribotu per žmonijos istoriją ir sklidžią gyvybinę dabartį besikaupiančiu duomenų kiekiu, kuriuos DI neva tik kombinatoriškai perdėlios, taip kurdamas ganėtinai nuobodžią ir vienodą estetiką (kol kas tai akivaizdu), tačiau į nepastebimų daugybiškų kiekybinių sąsajų sietytais žaizžaruojančius algoritmus ilgainiui įlūš žmogaus nebeatirti ir nebeatiriami reginiai ir net įvykiai. DI savotiškai išryškina tai, kas ilgus amžius buvo žinoma Rytų estetinėms ir religinėms sampratoms – pasaulio netiesiškumas ir

daugiaspektiškumas, savybių ir pojūčių takumas ir viso ko nesubstancialumas. Tai ne atomų, bet efemerišku niuansų pasaulis ir būtent DI gali tapti paradoksalia tokiu būdu išplėsto pasaulio mimeze. DI konstruoja tikroves iš nepastebimųjų sąsajų, kurias įprastas žmogaus suvokimas laiko atsitiktinumais. Atsitiktinumai yra verčiami tikių duomenų spiečiumi ir šio transformacijos (beje, vadinamasis „spiečiaus menas“ (*swarm art*) – yra viena iš kompiuterinio generatyvinio meno ištakų).

Nors kol kas DI vaizduotė laikoma vadinamojo „paieškos lauko“ apribota, tuo pat metu darant prielaidą, kad esant labai dideliame paieškos lauke DI kūrybingumas ir net jo naujumas gali kokybiškai kisti, vis dėl to būsima eksponentiška DI vaizduotės plėtra yra sukondensuota nepastebimųjų sąsajų arba atsitiktinumų, efemerijų, nenuoseklumų, neapibrėžtumų, nežinomybių, trūkių ir stokų vietoje. T. y. DI gali pamatyti pasaulį kur kas nuoseklesnį, nei mato žmogaus akis ir protas ir, pripildydamas deleuziškas rizomas duomenų turinio, DI gebės įkurti naujus nežinomus pasaulius ten, kur žmogaus kognityvinis žemėlapis rutiniškai žymi baltas dėmes.

DI sugeneruoti vaizdai kuria naują imaginacinę visatą, kuriai XX a – XXI a. pr. vaizdų perteklius yra prologas ir sotus duomenų išteklius. DI vaizduotė ir jos įtaigumas atveria visiškai kitą simuliakrų lygmenį, veikiausiai pranokstantį Jeano Baudrilardo aprašytąjį. Daugybiškos tikrovės pasirodo kaip duomenų srautų labiliosios kopijos. Duomenų srautais per algoritmus mintantis DI negali nukopijuoti tikrovės – tokia kopija visada taki, laki, labili – menkiausio duomens poslinkis

7 Crowther, Thomas, Cumhaill, Clare Mac (eds.). *Perceptual Ephemera*. Oxford University Press, 2018.

reiškia mimezės, jei dar tokią hipostazuo-
tume, neišvengiamą slinkti. Jei viskas yra
tik gausėjantys duomenys, ką tada tektų
atspindėti? Ar įmanoma pačių duomenų
reprezentacija? Ar DI reprezentuoja duo-
menis, ar jų tikrą ir dirbtinį labilumą? DI
tikrovės (at)kūrimas iš duomenų keičia ti-
krovės percepciją. Nuovokusių DI perpras-
damas žmogaus sensoriką kaip duomenų
masyvus, tą sensoriką išdidina ir apklusia
tikrumą kaip tokį. Galbūt tikra tik tai, kas
patiriama ribotai arba apribojus? Neribotos
sąsajų sutelktys yra nebepajudinami Gardo
tiltai virš įprastos patirtinės tikrovės. Antie-
sencialistinių teorijų svaigulys ir košmaras,
paliečiąs įvairias mokslo sritis kaip niekur
nevedanti begalinių atvejų analizė DI
perspektyvoje staiga įgauna reikšmingą
struktūrą. *Terrae incognitae* geografine ir
metaforine prasme yra antiesencialistinio
sprogimo vienos iš išvesčių. Empirinių
duomenų ekstensyvumas palaidoja tikro-
vę po jos pelenais ir DI sulaukia progos
Fenikso mitui.

Labilioji tikrovės reprezentacija, palai-
koma DI – tai ontologijos tapsmas duo-
menyno holograma. Tikrovė tirpsta vienas
kitą perteikiančių algoritmų permutacijose.
Holografinė DI empirika tampa ištiso pa-
saulėvaizdžio pokyčiu, ar veikiau griūtimi,
atverdama grėsmingą tikrovės nepažinumą,
svetimumą ir sensorinį neaprepiamumą
bei nepatiriamumą. Lokalių topografijų
vertimas imaginacinėmis nežinomomis
žemėmis tėra tik estetinis šalutinio DI
efekto nuotykis, susiduriant su *viso* pasau-
lėvaizdžio matmenų *terra incognita*. Sen-
soriniai pasaulio atvaizdai, sugeneruoti DI,
pareikalauja ir naujo sąmonės modelio. Tai
gali būti triksteriška viltis apokaliptiniame

scenarijuje, kad DI, nušluodamas ir *ab novo*
sukurdamas ištisas dabartinės civilizacijos
plotmes – gamybos būdus, mąstymo mo-
delius ir socialinę sąveiką, visgi paliks nišą
filosofijai. Nors DI negali atsižvelgti į kie-
kybiškai neišreiškiamą metafizinę plotmę,
visgi DI kūrimą, egzistavimą ir funkciją
galima įvertinti iš metafizinės perspektyvos
ir netgi vadovautis ja.

Tuo tarpu *terra incognita* kaip kultūrinė
idėja gali būti ir visos tikrovės percepcijos
pokyčio modelis bei lokalaus patyrimo
transformacija. Nežinia, kuri pavojingesnė
ar malonesnė. Hyeongjoo Kimas ir Die-
teris Schöneckeris, užsimoję derinti DI
ir Imanuelio Kanto filosofiją⁸, sėkmingai
sutalpina abi didžiąsias mąstytojo kritikas.
Jie teigia, jog Kanto filosofiją galima įtraukti
į reflektyvų ciklą: DI svarstyti kantiškosios
filosofijos požiūriu, o tada ir Kanto filoso-
fijos paslėptys atsiskleisť DI perspekty-
voje. Nemažai filosofų tvirtina, jog Kantas
reikšmingai numatė keletą jau klasikiniiais
tapusių proto modelių: kognityvistinį,
enaktyvistinį ir nuspėjamojo apdoravimo.
Be to, savitai, per Kanto prizmę išsiskleidžia
dar XVIII a. išsiplėtęs diskursas apie proto
ir jo biologinio pagrindo santykį. Galiau-
siai ši įtampa kulminavo savotiška proto
virtualumo, kylančio virš jo neuroninės
architektūros samprata.

Tačiau esama ir kitos netikėtos ly-
giagretės, kuri, beje, savaip iliustruoja
tendenciją DI traktuoti kaip meną. Efeme-
riška, bet itin potenciali proto virtualumo,
abstrakčių proto funkcijų atsiejimo nuo
biologinio smegenų pagrindo samprata,

8 Kim, Hyeongjoo, Schönecker, Dieter. *Kant and Artificial Intelligence*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2022.

yra struktūriškai panaši, o gal net tapati garso ir muzikos atsiejimui nuo jų šaltinio, instrumento; muzikologijoje šis principas vadinamas akuzmatika. 1955 m. Jérôme'as Peignot and Pierre'as Schaefferis pirmą kartą panaudojo akuzmatikos terminą įvardyti konkrečiosios muzikos patyrimą. Įdomu, kad vos po metų 1956-aisiais paskelbiama dirbtinio intelekto sąvoka, ilgainiui vis labiau kvestinuosiančio protavimo ir jo biologinio pagrindo sąsajas. Tai įvyksta garsiojoje tuometinėje Dartmuto konferencijoje, kur Johnas McCathy, greta naujosios sąvokos, įvardija dirbtinio intelekto tikslą – sukurti mašinas galinčias veikti būdu, kurį žmonės laiko protingu.

Güntheris Gotthardas 1957 m. išleistoje fundamentalioje knygoje *Das Bewußtsein der Maschinen: eine Metaphysik der Kybernetik*⁹ teigia, jog skaitmeninės technologijos ir DI sukėlė netikėtą metafizinę revoliuciją žmonijos istorijoje. Taip, tose mašinose nėra grynų objektų ar išbaigtų subjektų, į jas žmonės tik projektuoja savo pačių subjektivumą, refleksiją ir pasaulėvaizdžius. Tačiau Gotthardas savo tezėmis eina kur kas toliau – jis mano, kad norėdami iš tiesų suprasti kibernetinį ego, turėtume mąstyti nauja trivalentės logikos forma, kuri, žinoma, nepaneigs ir bipoliarinės aš / ne aš struktūros¹⁰. Luca M. Possati įvardija programinę įrangą kaip tikrovės hermeneutiką. Programinė įranga esanti lyg tekstas, todėl ji išjudina hermeneutinį procesą. Hermeneutinis programinės

įrangos supratimas leidžia mums paaiškinti tuos programinės įrangos aspektus, kurie nepatenka į griežtai techninį apibrėžimą, pavyzdžiui, ryšį su vartotoju, žmogumi ir programinės įrangos sukeliamus socialinius bei kultūrinius pokyčius.

Jeanas-Claude'as Beaune 1980-ųjų knygoje *L'automate et ses mobiles*¹¹ tvirtina, kad skaitmeniniai prietaisai visada būna „filosofinės mašinos“, nes jie kuria ne tik naujus esaties tipus, bet taip pat naujus būdus suvokti ir interpretuoti tikrovę, o Stéphane Vialas 2013 m. knygoje *L'être et l'écran* pasiūlo „ontopatinų matricų“ terminą, reiškiantį apriorines suvokimo struktūras, kurios yra istoriškai datuojamos ir kultūriškai variatyvios. Skaitmeniniai prietaisai, anot Vialo, yra materializuotos tikrovės teorijos, arba reifikuotos filosofijos apie tikrovę¹².

Taigi, nežinomų žemių, neegzistuojančių topografijų dirbtinis kūrimas vešliausiai želia per estetikos plotmę. Jau pripažįstama, kad estetinės teorijos, nepriklausomai nuo jų klasifikacijos, yra solidus ir būtinas DI vaizduotės karkasas. Ypač reikšmingos DI vaizduotės vystymui yra tos estetinės teorijos, kurios svarsto imitacijos ir reprezentacijos klausimus, o itin vertingomis laikomos formalistinės estetinės teorijos, nes būtent formą patogiausia versti DI algoritmais¹³.

Topografiniai duomenys taip pat yra duomenys apie formas, be to, tokie duomenys yra iš tų struktūrinių duomenų,

9 Gotthard, Günther. *Das Bewußtsein der Maschinen: eine Metaphysik der Kybernetik*, Klostermann, Vittorio, 2021.

10 Possati, Luca M. *Software as Hermeneutics—A Philosophical and Historical Study*, Springer Nature, 2022, p. 4.

11 Beaune Jean-Claude. *L'automate et ses mobiles*, Paris: Flammarion, 1980, p. 10.

12 Vial, Stéphane. *L'être et l'écran*. Paris: Puf., 2013, p. 19–20.

13 Penousal Machado, Juan Romero, Gary Greenfield (eds.). *Artificial Intelligence and the Arts: Computational Creativity, Artistic Behavior, and Tools for Creatives*, Springer Nature, 2021.

kuriais gali naudotis į gilųjį mokymąsi įtrauktas DI. Geografijos ir kartografijos istorija, ekspansyvi turizmo dokumentika, egzotikos estetika ir kt. tampa DI medžiaga sukurti naujam *terra incogita* pasauliui, pripildytam begaliniu kiekiu nežinomų žemių. Nors gal derėtų sakyti, „įsivaizduojamų žemių“, *terrae imaginale*, visgi vietoje imaginacinės geografijos renkuosi taikyti *terra incognita* istoriškai nusistovėjusią idėją, nes ji apima daugiau aspektų, nei vien vaizduotės šėlsmas. Nežinomos žemės samprata formuoja tam tikrą imaginacinį vakuumą, kuris užpildomas ne tik vaizduote, bet daugialype intelektine ir emocine veikme – tikėjimu, baime, neįtikumu, paslaptinumumu, garbinimu, eskapizmu ir t.t. bei daugialype jutimine patirtimi. Tai savotiškas šiuolaikinės visuomenės substitutas, kuris, jei taptų plačiai taikomas, suteiktų ir patenkintų savitą besiplečiančios „afektinės topografijos“ nišą. Turint omenyje, kad įvairiuose XXI a. moksluose, ne tik humanistikoje, bet ir gamtamokslyje įvardijamas vadinamas „afekto posūkis“ (*affective turn*), šioji DI kuriama afektyvi *terra incognita* topografija linksta tapti nauju, savitu ir įtaigiu kultūriniu reiškiniu, kol kas sporadiškai išsibarsčiusiu literatūroje, kine, kompiuteriniuose žaidimuose. Įdomu ir tai, kad šiandieninis tarpdisciplininis mokslas nežinomas žemės linkęs iškelti ar sukurti ne tik menamoje erdvėje, bet ir hipotetiniame laike. Keista ir deklaratyvi Iano Goldino ir Roberto Muggahm knyga *Terra Incognita – 100 Maps to Survive the Next 100 Years*, panaudojanti milžinišką kiekį skirtingų sričių duomenų ir besiremianti įvairiausių skaitmeninių technologijų potencialu, yra įdomi kaip atvejis simuliuojamų dabarties

rudimentų įsivaizduojamoje ateityje¹⁴. Beje, ekologiniai-prognostiniai modeliai veikiausiai laikytini vaizduotę ir emocijas gundančiomis būsimų nežinomų žemių manifestacijomis, nei pasaulinių procesų dienvarkėmis.

Alternatyvių nežinomų žemių alkiis, kaip ir bet kuris iš daugybės žmogiškųjų alkių, sakyčiau, estetinių alkių, yra sėkmingai patenkinamas DI mašina. Toks DI sukurtų *terra incognita* mašiniškumas savotiškai atitinka istoriškai žmonijos sąmonėje susiformavusių ir glūdėjusių (ir gal tebeglūdinčių) nepažintų ir nepatirtų topografijų savaimingumą, objektyvumą, ekternalistikumą ir nepavaldumą žmogaus valiai, netgi vaizduotei, leidžiant tvirčiau įtikėti tokių topografijų realumu. Šiuo atveju DI mašininė vaizduotė yra jo sukurtų *terrae incognitae* realumo garantas. Tokių tariamai realių DI kuriamų topografijų gali būti begalė kategorijų; pamėginsiu sukonstruoti bent keletą:

Kasdienės *terrae incognitae* – neįmanomos topografijos dabarties laike ir kasdienėje aplinkoje. Jų generavimui DI nereikia daug duomenų išteklių ir tai sukuria kiek nuobodų kartojimosi efektą.

Prognostinės-apokaliptinės *terrae incognitae* – tikėtinos būsimos topografijos. Jos gali apimti daug jautrių duomenų, naudojamų numatant ateities modelius, susijusius su konkrečiomis vietovėmis arba planeta (regimąją visata) apskritai.

Substitucinės arba takiosios *terrae incognitae* – galinčios atsirasti vietoje turizmo, ypač geosocialinių krizių metu.

¹⁴ Goldin, Ian Muggahm, Robert. *Terra Incognita – 100 Maps to Survive the Next 100 Years*. Random House, 2020.

Tai pakaitinės DI kuriamos tolimų kraštų patirčių versijos. Jos gali tapti vienomis pavojingiausių ir, beje, labiausiai priartėjančių prie istorinio agresyvaus *terra incognita* XV–XVI a. konstrukto. T. y. geosocialinių krizių atveju, kuomet turistinis ir net mokslinis ekspedicinis keliavimas taptų suvaržytas ar apribotas, DI perkuriami jau sukauptų turistinių patirčių duomenys gali pradėti gaminti mitines vietas, kurių nebebūtų galima masiškai patikrinti ir šį tikrumą perduoti iš kartos į kartą. Topografinės patirtys, pačios savaime jau būdamos sklidžios, DI apyvokoje taptų takiomis *terrae incognitae*, kurios ilgam ar net visam laikui pakeistų *tolimo, kito krašto* patirties realumą.

Retrospektyviosios arba diagraminės *terrae incognitae* – istoriškai buvusios, bet išnykusios topografijos. Jau dabar plačiai paplitusios pramoginiais tikslais, leidžiančios skubriai pamatyti konkrečių vietovių kaitą. Tai savotiškos estetinės mokslinių diagramų vizualizacijos, įtaigiai keičiančios topografinės dinamikos patyrimą.

Retrogradinės ir sutapties *terrae incognitae* – istorinės topografijos pagal atitiktį pritaikytos dabarciai. Viena iš DI kuriamų imaginacinių topografijų atmainų, įvedančių susitapatinimo aspektą. Šios DI konstrukcijos leidžia dabarties momentą įkelti į konkrečių istorinę topografinę aplinką ir patirti. Beje, DI labai fenomenologiškai jautrus, beveik visais kategorijų atvejais kuria patirties lauką, sutapdindamas ir universalizuodamas sensorinius topografijų duomenis.

Geofenomenologinės *terrae incognitae* – perpinami dirbtinai sukurtų topografinių savybių spiečiai ir eksternalizuotos

geosensorinės patirtys, paverstos duomenų sancaupomis. Kaip atskira kategorija dar retai pasitaikantis, vis dar ribojamas nuovokiojo DI galimybių. Atsiradus technologinėms galimybėms kaupti kitus sensorinius duomenis, nei tik vaizdo ir garso, DI įgytų gebą kurti naujas išplėstas sensorines tikroves ir jų lokalizacijas.

Plastiškosios *terrae incognitae* – begalinis topografijų perkūrimas. Galima sakyti, kad bet kokia topografija nuo DI prisilietimo tampa taki ir potencialiai be galo plastiška. Neribotas esamų ir būsimų duomenų apie įvairiausias vietas leidžia jas pačias perkurti DI akiratyje, perkurti neatpažįstamai, galiausiai sukurti nežinomas, paradoksaliai realias *terrae incognitae*. Kita vertus, DI iš esmės yra estetinė duomenų lydykla, t. y. begalinės kombinacijos yra apribotos tam tikro plastinio kontūro, specifinio stilistinio profilio. Ar DI galės generuoti stilistinius savo vaizduotės lūžius, tam tikrą fundamentalų skirtumą nuo savo paties konstrukto, dar nežinia. Ar algoritmai bus unifikuojantys, ar skirtumas kaip įvestis galės sukurti atitinkamą rezultatą? Nežinoma žemė gali likti nuspėjama, kol bus nuspėjami DI algoritmų šaltiniai ir manipuliacijos jais. Didėjant žmogui nepastebimų duomenų kiekiui ir jų apdorojimui DI geboje, gali iš tiesų rasti grėsmingai nepažįstami pasauliai ir dideliu pagreičiu svetimėjančios topografijos, ypač DI perimant pasaulinę žiniasklaidą ir įvykių/vietų refleksijas prie nulio artėjančiu laiko momentu.

Daugybiškos *terrae incognitae* – griūnantis galimų topografijų perteklius. Iš tiesų tai dar vienas DI kuriamų nežinomų topografijų paradoksas. DI kuria būtent

savo intelekto, savo vaizduotės įsivaizduojamą *terra incognita*, ši yra tarsi to intelekto *tête-à-tête*. Todėl daugybiškos *terrae incognitae*, kaip ir Giordano Bruno daugybiški pasauliai, kol kas yra įmanomi tik postuluoti, bet ne įsivaizduoti ir sukurti. Nes jų atskaitos taškas dar tėra tik vienas sau tapatus intelektas, tegu ir dirbtinis.

Vienalaikiškos *terrae incognitae* – atveriančios ir parodančios laiko matmenį konkrečiose topografijose. DI gali sukurti daugybę topografijos versijų, persiklojančių ant dabartinės ar net projektuojamos ateities topografijos versijos. Tačiau duomenų spiečius ilgainiui gali ištirpdyti topografijos suvokimą, kaip jau socialiniai tinklai ištirpdė ir deformavo sociumą.

Kadangi visi geografiniai ir topografiniai vaizdai yra medijuoti ir netgi labai stipriai (pvz., palydovinė kartografija), šiuos duomenis patikrinti keblu ne empiriškai, bet fenomenologiškai. DI padaro problemišką skirtį tarp žemėlapių ir patirties. DI užversdamas pasaulį tankiais žemėlapiais ir iš duomenų atomų sukonstruotomis patirtimis, galiausiai visą gyvenamą planetą pavers *terra incognita*.

Tačiau DI su geografine ir istorine plotme siejasi ne tik futuristiniais fenomenais – jis iš esmės nėra neutralus skirtingų kultūrų ir net civilizacijų atžvilgiu. Vadinasi, dirbtinis intelektas nėra ir *a priori* homogeniškas. Geopolitiškai varijuojantis DI vaizdinys – tarsi imanentinė *terra incognita* užuomina. Skirtingos civilizacijos ir kultūros galėtų kurti DI pagal savo panašumą. Nors pirminės DI implikacijos ir pradinis dar negrabiškos technologijos abstraktumas bei nediferencijuotumas ne itin išryškina šiuos skirtumus, ilgainiui DI

tobulėjant arba jo kūrimui tapus nepriklausomam nuo globalaus technogeninio monopolio lokalūs DI modeliai nutoltų vienas nuo kito. Atitinkamai šio straipsnio metaforai-distopijai apie *terra incognita*, DI „vidujybėje“ imtų rasti tarsi jam pačiam nežinomos žemės – neišskoduojamos ir neuniversalizuojamos patirtys, tiksliau, „susvetimėję“ DI algoritmai, kuriuos jis galėtų traktuoti kaip savojo pasaulio nežinomą išorę ar netgi antipodus.

DI kontekste nežinomos žemės idėja yra itin vaisinga erdvinė metafora, ne tik padedanti DI interiorizuoti žmogaus intelekto erdviškumą kaip vieną iš daugelio impulsų žmogaus lygio DI sukūrimui¹⁵, bet taip pat parodyti patirties judesio ir pasaulio (ne)pažįstamumo dinamiką, kuri, kaip ten bebūtų, yra imanentiška intelektui apskritai. Svyruoklė tarp agresyvaus atradimo (intelektinio *terra incognita* neutralizavimo) ir nomadinio įsikūrimo (*terra incognita* nujautrinimo patyrimu ir habituacija) – supimasis tarp dviejų negatyvių, tačiau euristiškai intensyvių polių – būdingas tiek XVI a. laivų, tiek XXI amžiaus algoritmų flotilėms.

Štai Stepheno Cave'o ir Kanta'o Dihal sudaryta plataus masto knyga *Imagining AI – How the World Sees Intelligent Machines*¹⁶ yra aiški DI komparatyvistinė projekcija į pasaulio daugiacivilizacinę kaleidoskopą. Veikiausiai taip patvirtinamas pasaulio

15 Jackson, Philip C. *Toward Human-Level Artificial Intelligence: Representation and Computation of Meaning in Natural Language*. Dover Publications, 2019.

16 Cave, Stephen, Dihal, Kanta (eds.), *Imagining AI – How the World Sees Intelligent Machines*. Oxford University Press, 2023.

patirties transcivilizacinis būdas – per multifacetinę ir galiausiai multitopografinę DI žiūrą. Minėtoje knygoje sambūris autorių susitelkia ties geografiniu DI variatyvumu – kaip skirtingi regionai, kultūros, netgi civilizacijos ilgus amžius vaizdavosi ar galiausiai ėmėsi teorizuoti ir kurti išmaniąsias mašinas. Įvairiose geografinėse, kultūrinėse, civilizacinėse terpėse išmaniųjų mašinų vizijos, būdamos įtakotos konkrečios religinės, filosofinės, literatūrinės, dramaturginės ar kinematografinės tradicijos labai skiriasi. Iš esmės tai to paties geografinio skirtingumo ir jo sąlygoto kultūrinio selektyvumo persikėlimas į DI efemeriją. Taip kažkur DI solipsistiniuose okeanuose atsirastų jam pačiam nežinomos salos. Bet, kad DI galėtų konstruoti nežinomas žemes *ad se ipsum*, t. y. sau pačiam, turėtų išsipildyti „singuliarumo eschatologija“, kurią mokslininkai kol kas mąsto ir pateikia didele amplitude – arba atsainiai, arba apokaliptiškai¹⁷. Tačiau DI ir metafizikos santykis darosi vis intensyvesnis ir prieštaringesnis.

Lokalių pasakojimų, skaitmeninių technologijų ir pagrindinių Vakarų naratyvų susidūrimai sukuria naujus vaizdinius ir įžvalgas įvairiuose kontekstuose visame pasaulyje. Šie pasakojimai svyruoja nuo senovės filosofijos iki šiuolaikinės mokslinės fantastikos ir vizualiojo meno ar politikos diskurso. Naujas didysis naratyvas gimsta svarstydamas, kaip skirtingi kultūriniai ir civilizaciniai kontekstai sąveikauja su reikšmingiausia mūsų laikų technologija. Knygoje *Imagining AI – How the World*

Sees Intelligent Machines keliamas esminis klausimas – koks gali būti „nevakarietiškas DI“, tačiau kai iškeliami kitų kultūrų ir civilizacijų integravimo į DI kūrimą aspektai, jie kartais tampa sureikšminami neva esantys vertingesni, etiškesni ar net iš prigimties moralesni dirbtinio intelekto projektavime¹⁸. Tuo tarpu D. H. Williams ir G. P. Shipley teigia, jog įvairios vietinės tikėjimo sistemos pasirodo kaip egzotiškos Kitos ir jos gali panaudojamos etiškai pertvarkant vakarietiškąjį DI į harmoningesnę ir švelnesnę technologiją¹⁹. Minėto straipsnio autoriai drąsiai kreipiasi į nevakarietiškojo pasaulio pasaulėžiūras kaip savitą DI potencialą: „Dirbtinis intelektas su redukcionistine duomenų ontologija ir jo įmantria algoritmų epistemologija iš tiesų yra tik Vakarų mokslinės pasaulėžiūros produktas, tad dirbtinio intelekto vystymas ir taikymas bei vadinamosios dirbtinės išminties diegimas į jį kol kas atspindi tik šį siaurą pasaulėvaizdį. Tuo tarpu dirbtine išmintimis praplėstas DI daug laimėtų, jeigu į šį procesą būtų įtraukiami nevakarietiškųjų pasaulėžiūrų elementai, ypač metafiziškai talpios čiabuvių pasaulėžiūros“²⁰. Regis,

17 Amnon H. Eden, James H Moor, Johnny H Soraker, Eric Steinhart (eds.). *Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment*. Springer Science & Business Media, 2013.

18 Boga Konior. “The Gnostic Machine: Artificial Intelligence in Stanislaw Lem’s *Summa Technologiae*”. *Imagining AI – How the World Sees Intelligent Machines*, (eds.) Stephen Cave, Kanta Dihal, Oxford University Press, 2023, p. 90.

19 D.H. Williams, G.P. Shipley “Enhancing Artificial Intelligence with Indigenous Wisdom”. *Open Journal of Philosophy*, 2021, p. 11, p. 43–58, <https://doi.org/10.4236/ojpp.2021.111005>

20 „Pavyzdžiui, navahų samprata *hozho* apima normatyvines vertybes ir tikslus – harmoniją, pusiausvyrą, tarpusavio ryšį. *Hozho* ir kitos čiabuvių sąvokos gali būti paradigmą keičiantys dirbtinės išminties priedai ir gali labai išplėsti dirbtinio intelekto teikiamą naudą“. *Ten pat*, p. 43.

mįslingas, bet konceptualus *terra incognita* idėjos turinys gali tapti gilesniu euristiniu visapusiškesnio DI vystymo potencialu. Esama ir dar rafinuotesnių geokultūrinių variacijų modeliuojant DI iš daugiacyvilizacinės perspektyvos. Pavyzdžiui, R. Brownas svarsto ypatingą *Iwi* algoritmą, kuriuo siekiama įtraukti maorių kultūros vertybes į DI sprendimų priėmimą ir taip įtraukti praeities vertybes plastiškoms ateities technologijos moduliacijoms²¹.

Dar svaresnis ir sudėtingesnis yra islamiškosios civilizacijos įnašas į tolydžio subtilėjančią DI raidą²². Antai vadinamojo MENA regiono įnašas į DI kūrimą ir, dar daugiau, jo socialinį-aksiologinį integravimą. MENA regionas apibrėžiamas kaip Artimųjų Rytų (*Middle East*) ir Šiaurės Afrikos (*North Africa*) regionas yra didžiulis ir, nors jį sieja kultūrinės gijos, jis taip pat labai įvairus. Tradiciškai jį sudaro 22 Arabų lygos šalys, nors kai kurie mokslininkai į savo regiono analizę taip pat įtraukia Turkiją ir Iraną ir gali praleisti tokias valstybes kaip Komorai, Somalis ir Mauritanija²³. DI naratyvai MENA regione yra ne tokie aiškūs kaip anglofoniškame pasaulyje, o norint juos atskleisti reikia niuansuoto požiūrio, kuriame atsižvelgiama ne tik į abstrakčius naratyvus, bet ir į sunkiai

apčiuopiamus vaizdinius, kuriuos įkūnija, pavyzdžiui, vietos startuolių ekosistema ar internetinės futuristų bendruomenės²⁴.

Dar vienas komparatyvistinio DI plėtimo pavyzdys matomas, kaip islamiškajai civilizacijai atstovaujantis A. Z. Ali aptaria dieviškųjų islamo vertybių vaidmenį dirbtinio intelekto taikyme. Jis akcentuoja, jog DI sąrangoje svarbu atstovauti tokias musulmoniškąsias vertybes, kaip pamaldumas, paklusnumas ir Halal bei Haram, nes esą tik toks DI kuris būti naudojamas islamiškose visuomenėse: „Jei pasaulietines ir liberalias vertybes traktuosime kaip vertybes, suprasime, jog jos netarnauja musulmonų bendruomenių interesams [...]. Jei DI turės priimti sprendimus, jie turėtų būti išmintingi atitinkamai islamo tradicijos suformuotoms vertybėms“²⁵.

Baigdami tarkime, kad DI jau tapo nebe antropocentrinis, nebe antropomorfiškas intelektas – jis ontologiškai užsisiklėdė savyje ir tuomet mes neišvengiamai susidursime su visiškai kito tipo intelektu, pratęsiančio Hanah Arendt itin pranašingas mintis apie žmonijos vienišumą ir neturėjimą su kuo pasikalbėti²⁶. Stanislavas Lemas, beje, reprezentuojantis ne anglofoniškąją, o lenkiškąją intelektualinę tradiciją, *Soliaryje* įtaigiai sukuria tokio nežmoniško intelekto archetipą: abejingą, svetimą, uždara, hermeneutiškai nepasiekiamą, bet nežmo-

21 R. Brown. "Artificial Indigenous Intelligence: Putting Te Ao Māori at the Centre of Tech", 2019. <https://thespinoff.co.nz/partner/microsoft/20-08-2019/artificial-indigenous-intelligence-putting-te-ao-maori-at-the-centre-of-tech>

22 Ali, A. Z., "A Philosophical Approach to Artificial Intelligence and Islamic Values", *International Islamic University Malaysia Engineering Journal: Special Issue in Science and Ethics*, 12, 2011, p. 73–78.

23 William L. Cleveland, Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, Routledge, 2018.

24 *Imagining AI- How the World Sees Intelligent Machines*, (eds.) Stephen Cave, Kanta Dihal, Oxford University Press, 2023, p. 276.

25 Ali, A. Z. "A Philosophical Approach to Artificial Intelligence and Islamic Values". *International Islamic University Malaysia Engineering Journal: Special Issue in Science and Ethics*, 12, 2011, p. 73–78.

26 Arendt, Hanah. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai, 2005.

niškai kūrybišką, skvarbų ir destruktiviai empatišką (*sic!*). Boga Konior pastebi, jog „[...] žmonės ontologiškai yra suvaržyti [...] prigimtinio kosminio nekomunikabilumo“²⁷. Ar DI kada nors taps betarpiškai komunikabilus žmogui, jei tai iš žmogaus patirčių ir duomenų koaguliuojantis ir galiausiai atskilsiantis ontologiškai *Kitas* intelektas, ar tiesiog – absoliutus *Kitas*?

Ar toks intelektas gali būti užvaldytas vien tik žmonijai būdingų, bauginančių ir geidžiamų idėjų, tokių kaip *terra incognita*? O gal pats žmogaus pasaulis, patirties, išminties ir savimonės vertės DI kol kas taps

/ liks imanentiška nežinoma žemė? Tokiu būdu *terra incognita* kultūrinė metafora simbolizuoja metadiskursą, apklausiantį DI protėjiškosios mitologemos realizacijas nesaugių žmogaus lūkesčių plynaukštėje. *Terra incognita* būtent yra nesaugumo – geografinio, kultūrinio, netgi geometriškai erdvinio – archetipas ir būtent geografinis, topografinis *terra incognita* modusas yra talpiausias DI horizontas žmogaus patirtyje. Tai ir „abipusė *terra incognita*“, veriančiai nušviečianti dviejų būsimų intelektų parajos galimybę ir pavojų. Jį palengva užpildant kitų kultūrų ir civilizacijų turiniais, veikiau kuriamas perdėm estetiškas „įgrėsminimo“ naratyvas. Hipotetinė (o gal jau nebe) DI savikūra be kita ko neišvengiamai persiims ir kolonializmo kaip agresyvaus aksiologinio reliatyvizmo dialektika.

27 Konior, Boga. „The Gnostic Machine: Artificial Intelligence in Stanislaw Lem’s *Summa Technologiae*“. *Imagining AI – How the World Sees Intelligent Machines*, (eds.) Stephen Cave, Kanta Dihal, Oxford University Press, 2023, p. 91.